

International SOCIAL SCIENCES STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:35
sssjournal.com

pp.2577-2585
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 28/03/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 27/05/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 27.05.2019

TARİHTE BELÂĞAT İLMİNİN KARŞILAŞTIĞI HARİCİ PROBLEMLER1

THE PROBLEMS EXTERNAL THAT FACED RHETORIC IN HISTORY

Mustafa İBİŞ

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri-Arap Dili ve Belagatı,
Kahramanmaraş/TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1499>

Reference : İbiş, M. (2019). "Tarihte Belâgat İlminin Karşılaştığı Harici Problemler", International Social Sciences Studies Journal, 5(35):2577-2585.

ÖZ

Tarihte Belâgat ilmi birçok evreler geçirmiştir. Her dönemde farklı bir metodolojiyle ele alınan belâgat ilmi, içinde bu dönemlerin izini taşımıştır. Bu dönemlere damga vuran belâgatçılar bu ilmin gelişmesine büyük katkı sunmuşlardır. Belâgat ilminin geçirdiği bu evreler bu ilmin gelişmesine katkı sağladığı kabul edilse de beraberinde birçok problemlere sebebiyet vermiştir. Bu problemlerin bir kısmı bu ilim içinde değerlendirilen ve tenkit konusunu oluşturan problemlerdir. Diğer bir kısmı ise çalışmamızın amacını oluşturan, harici problemlerdir. Konuyu bizim açımızdan önemli kılan nokta ise son dönemlerde belâgat ilmindeki inkıta ve gerilemenin sebebinin tarihte karşılaştığı bu problemlerle irtibatlandırılmasıdır. Böyle bir irtibatın varlığı söz konusu olmakla birlikte bunun normal ve her dilde var olacak bir durum olduğu, gelişmiş veya gelişen her dilin farklı olgulardan etkilenebileceği muhakkaktır. Burada ele alınan problemler belâgat ilmini karmaşaya, kapalılığa ve kelâmın düğümlenmesine sebep olan belâgat ilminin harici problemlerdir. Bu problemlerin sebepleri belâgat ilminin farklı bir ortamda filizlenmesi, bu ilmin öncülerinin Arap olmayan âlimlerden oluşması, belâgatın Kur'an'ın icazıyla irtibatı, Arap edebiyatının gerilemesi, felsefe ve felsefecilerin belâgat ilmine etkisi gibi pek çok konuyla ilişkilidir. Bu problemlerin tespiti belâgat ilminde oluşan arızaların sebebinin anlamak açısından önem teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, i'câz, Felsefe, Belâgat Felsefesi, Felsefî Belâgat

ABSTRACT

In history rhetoric has passed many stages. In each period, rhetoric has been dealt with a different methodology, which, in turn, has carried the traces of these periods within it. The writers that have made a mark on these periods made a great contribution to the development of this science. Although it is accepted that these periods that passed through the rhetoric science has contributed in this science development, at the same time they have caused many problems. One aspect of these problems is the problems with setting up the subject of criticism and evaluation within this science. Another aspect, which forms the purpose of our study, is the external problems. What makes them important for us in our viewpoint, is, recently, the connection of these problems with the causes of interruption and decline of rhetoric science in history. The existence of such a connection is normal and can exist in every language. It is certain that any developed or developing language can be influenced by different facts. The problems dealt with here are the external problems of rhetoric science, which cause ambiguity, closeness and confusion to rhetoric. The reasons of these problems are related to many topics such as: The emergence of rhetoric science in various environments; The pioneers of this science are non-Arab scholars; the connection of rhetoric with the miracles of Holy Quran; the decline of Arabic literature; the influence of philosophy and philosophers on the rhetoric science along with many other topics. The detection of these problems is important in order to understand the cause of malfunction of rhetoric science.

Key Words: Rhetoric, Miracles of the holy Qur'an, Philosophy, Rhetoric Philosophy, Philosophized Rhetoric

¹ Bu makale Bin İsa Bâtâhir, *Teyşîrü'l-belâğa fî kutubi't-turâs*, adlı makaleden yararlanılarak hazırlanmıştır. Mecma' el-Luğatü'l-'Arabî el-Ürdünî Dergisi, sy. 68, 2005.

1. GİRİŞ

Belâgat ilmi tarihte birçok evrelerden geçmiştir. Bu tarihi serüven bu ilmin olgunlaşmasını sağlamıştır. Yine bu ilmin temel kuralları, usul ve kaideleri bu değişik zamanlardaki ilmi gelişmelerin eserleridir. Bu dönemlerde birçok âlim ön plana çıkmış ve bu ilim hakkında görüşler bildirmişlerdir. Bu dönemde bu ilim için farklı metodolojiler uygulanmış, değişik teoriler öne sürülmüş ve birçok yeni ıstılahı anlamlar tespit edilmiştir.

Belâgat ilminin tarihi geçmişini birçok dönemlerden ve bu dönemlerde ön plana çıkan ilim insanıyla anılmıştır. Bu dönemlerde bu ilim hakkında gelişme kaydeden konuları ve bunlarla imtiyaz eden âlimleri şöyle ele almak mümkündür. Bu dönemlerin ilki belâgat ilminin kayda geçtiği ve ilim hakkında değerlendirmelerin yapıldığı dönemdir. Bu dönemin öncüleri arasında Ebû Übeyde (208/823), Câhiz (255/868) ve İbn Kûteyb (276/889) gibi isimler yer alır. İkinci dönem ilmi ve debi çalışmalara önem verilen bir dönemdir. Bu dönemde Kur'an ilmi çalışmalarına önem verilmiş ve bununla ilgili dil çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmaları yapanların arasında Rummânî (386/996), Bakillânî (403/1012) ve Hattâbî (388/998) gibi isimler yer alır. Yine bu dönemde edebi çalışmalara öncelik vermiştir. Kûdâme b. Ca'fer (337/948), Abdullâh b. Mu'tez (296/908) ve Ebû Hilâl el-Askerî (395/1004) gibi isimler bu dönemde edebi çalışmalara öncülük eden isimlerdir. Bir sonraki üçüncü dönem belâgat ilminin tesis edilip geliştiği, yeni ve farklı metot ve üslupların kullanıldığı dönemdir. Bu dönemin en büyük temsilcisi ve bu belâgatçıların öncüsü Abdülkâhir el-Cürcânî'dir (471/1078-79). Dördüncü bir dönem ise her ne kadar İbn Ebî İsbâ' (654/1256) gibi alimler tarafından eski gelenek takip edilse de bu dönemde artık belâgat ilmi tekamüle ermiş, ıstılahlar yerine oturmuş ve bu ilmin nihai çerçevesi çizilmiştir. Bu dönemin en büyük temsilcileri Sekkâkî (626/1228) ve öğrencisi Kazvî'nî'dir (739/1338), İbn Esîr (637/1239) Hâzım Kartâcinnî (684/1285) ve Yahyâ b. Hamza el-Alevî'dir (749/1348).

Belâgat ilminin gelişmesi hakkındaki yapılacak çalışmalar mutlaka geçen dönemlerdeki bu çalışmalardan esinlenmiş ve istifade edilmiştir. Abdülkâhir el-Cürcânî ve bu dönem belâgat ilminin eksenini kabul edilmiş ve bu dönemde belâgat ilminde takip edilen üslup diğer dönemler için örnek teşkil etmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise bu ilim ivme kazanmış ve konuyla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bazıları konu içerikli, metot, temel kaide ve ıstılahı çalışmalar olup daha çok kendi eksenini etrafındaki çalışmalardır. Bazıları ise belâgat ilminin kolaylaştırmasına yönelik olup müphem ve kapalı konuları izaha kavuşturma çalışmalarıdır. Sonraki dönemlerde gelişen bu ilmi çalışmalar inkâr edilemez gelişmeler kat etmiştir.

Son dönemlerde belâgat ilmi gelişme göstermiş ve önceki belâgat çalışmalarına yönelik eleştirel bakış açıları oluşmuştur. Bu tenkitlerin başında daha önce ele alınan bu ilimde bir donukluğun ve gerilemenin olduğu ifade edilmiştir. Bu ilk dönem âlimleri, sözlerinde kapalılık ve tekrarın olduğu şeklinde tenkit edilmişlerdir.

Belâgat ilmindeki kapalılık sorunu her ne kadar eleştiriye tabi tutulsa da asıl önemli olan bunun ardındaki sorunların tespit edilmesidir. İşte bu çalışmamızda belâgat ilminin kapalılığına sebebiyet veren müessirler izaha kavuşturulmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde âlimlerin belâgat ilmine etki eden sebepler hakkındaki görüşleri ele alınmıştır.

2. BELÂGAT İLMİNDE KAPALILIK SORUNU

Eski dönem âlimlerden bazıları belâgat ilmindeki kapalılık ve düğüme dikkat çekmişlerdir. Örneğin Kazvî'nî, hocası Sekkâkî'nin ele aldığı *Miftâhü'l-'ulûm* adlı eseri hakkında şunları söylemiştir: Bu kitap şimdiye kadar belâgat ilmi hakkında yazılmış en kapsamlı kitap olmasına rağmen, içinde birçok düğümlü söylemler, fuzuli kelam ve gereksiz uzatmaları barındırmaktadır.² İbn Zemlekânî (727/1327) ise, konuyla ilgili şunları belirtmiştir; “beyân ilmi, ilimlerin en üstünü ve en kıymetlisi olmasına karşın barındırdığı düğüm ve kapalılık onu unutulmaya ve terk edilmeye mahkûm etmiştir.”³ Bu konuda söz söyleyen diğer bir isim ise Yahyâ b. Hamza el-Alevî'dir. Alevî, bu konuda şunları belirtir; “belâgat ilmi ile ilgili yapılan çalışmalar son derece müphem kalmıştır. İzaha ve beyana en muhtaç ilim budur.”⁴ Yapılan bu izahatlar belâgat ilminin barındırdığı kapalılık sorununu ortaya koymak açısından önemlidir.

² Hatîb Kazvî'nî, Ebû Meâlî Celâlüddîn Hatîb Muhammed b. Abdurrahmân, *et-Telhîş fi 'ulûmî'l-belâğa*, şerh. Abdurrahmân Barkûkî, Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, (t.y.), s. 21.

³ İbn Zemlekânî, Ebû Meâlî Kemâlüddîn Muhammed b. Âlî, *et-Tibyân fi 'ilmi'l-beyân*: el-Mu'tli' 'alâ i'câzi'l-Kur'an, thk. Ahmed Matlûb ve Hatice Hadîsi, Matba'atü'l-'Ânî, Bağdat, 1383/1994, s. 26.

⁴ Alevî, Yahyâ b. Hamza, *et-Tîrâz li-esrâri'l-belâğa ve 'ulûmî haqqâiki'l-i'câz*, thk. 'Abdülhamîd Hendâvî, el-Mektebetü'l-'Aşriye, I, Beyrut, 1423/2002, s. 6.

Belâgat ilmindeki bu kapalılık sorunu, beraberinde âlimleri bu konudaki çalışmalara sevk etmiştir. Âlimler, kapalı gördükleri konuları kaydetmiş ve bunları izaha kavuşturmak için çalışmalar yapmışlardır. Nahiv, sarf ve dil ile ilgili diğer çalışmalar bu türdendir.

Belâgat ilminde oluşan bu kapalılık ve onları izah etme yolları, bu ilmi, kapalılığa sevk eden ve düğümleyen sebeplerin araştırılmasını ön plana çıkarmıştır.⁵ Bu sebepler daha çok harici sebeplerdir. Özellikle hicri beşinci yüzyıldan sonra gerileme gösteren bu ilim için birçok sebep bulunmuştur. Bu makalede belâgat ilminin gerilemesine, düğümlemesine ve kapalılık göstermesine yol açan sebepler tespit edilip izaha kavuşturulmaya çalışılacaktır.

2.1. Belâgat İlminin Müttekellimîn ve Usûliyyîn Ortamında Yetişişi

Belâgat ilminin tarihi serüvenine bakıldığında, bunun müttekellimin (kelamcılar) ve usûliyyîn (usulcüler) ortamında yetişip geliştiği ortaya çıkacaktır. Belâgat ilminin neşet edip tekâmüle geçtiği dönemler göz önüne alındığında, bu dönemlerde yetişen hemen hemen bütün belâgatçıların bir şekilde kelam veya usul ilmiyle bir bağının olduğu görülecektir. En önemli belagatçılar, kendi döneminde aynı zamanda ya iyi bir felsefeci ve kelamcı veya kelam ilminden nasiplenmiş isimlerdir. Örneğin, Câhiz kelamî bir mezhep olan Mutezile mezhebinin en önde gelen ve şöhret yapmış âlimlerindendir. Câhiz, aynı zamanda Yunan felsefesini iyi bilen biridir. Yine diğer bir belagatçı, Abdülkâhir el-Cürcânî'dir. Cürcânî, iyi bir kelamcı olmakla birlikte münazara konularına vakıf bir isimdir. Fahreddîn er-Râzî (606/1210) ise, dönemin en meşhur kelamcısı kabul edilmiştir. Sekkâkî ise, hem usul ilminde mahir, hem de kelamcı ve felsefeci bir isimdir. Yine, Kazvî'nî ve Taftâzânî (792/1390) de iyi bir kelamcıdır. Hâzım Kartâcinnî ise diğerleri gibi iyi bir kelamcı olup, Aristo'nun felsefesiyle yakın ilgilidir. Yahyâ b. Hamza el-Alevî ise, kendi döneminde birçok kelamî tartışmalara girmiş iyi bir felsefecidir.⁶ Buraya kadar, kelam ve felsefe ilmiyle ilgili en önemli belagatçıları zikretmeye çalıştık. Bu isimleri çoğaltmak mümkündür. Bunlar, iyi bir kelamcı ve usulcu olmakla beraber, aynı zamanda belâgat ilminin oluşumuna ve gelişimine katkı sağlayan isimlerdir. Belâgat ilmi, bunların eliyle belli kurallara ulaşmış ve tekâmüle ermiştir. Belâgat ilmi, usul ilmi mesabesinde olup, Kur'an-Kerim'in sırlarına vakıf olmak isteyenlerin bundan müstağni olamayacağı bir ilimdir. Yine, sözün iyisini, hoş olanını ve sihirliisini almak isteyenler bundan geri duramaz. Sözdeki fesahat ve belagat ancak bu ilmi bilmekle mümkündür.

Câhiz, Bîşr b. Mu'temir'den şöyle nakleder: "Büyük kelamcı ve münazaracılar, birçok hatipten belagatçıdan daha üstün ve belîğdirler."⁷ Onun için denmiştir ki; beyan ilmi, kelamcılarının ortamında yeşermiştir. Bu kelamcılarının birçoğu, belagat ilmi konusunda üstün bir gayret göstermiştir. Bunların, genel manada akli konulara, özelde ise belagat konusuna olan etkisi büyük olmuştur.⁸ İşte bundan dolayıdır ki, belagat ilmi, kelamla yoğrulmuş bu âlimlerden ve kelamdan etkilenmiştir. Bunun etkilerini sıkça ve bariz bir şekilde, belagatçıların eserlerinde görmek mümkündür. Kelamdan neşet edip, belâgata sirayet eden bu üslup, belagattta kapalılığa ve düğümlemeye sebebiyet vermiştir.⁹

2.2. Belâgatçıların Birçoğunun Arap Asıllı Olmaması

Belâgat ilminin kapalılığına ve düğümlemesine sebebiyet veren harici sebeplerden biri de, belâgatçılardan birçoğunun Arap asıllı olmamasıdır. İbn Haldûn (780/1378-79), *Muqaddime* adlı eserinde, bu duruma şöyle dikkat çekmiştir: "İslam tarihindeki âlimlerin birçoğu, Arap asıllı olmayan acemlerden oluşur. Onlar, Arap diyarlarına yakın yerlerde ikamet etmişlerdir. A cemler, Arap dili bozulmaya başlayınca, nahiv ilmiyle ilgili kuralların konmasına ihtiyaç duyan kimselerdir. Bununla birlikte, şer'î ilimlerden hüküm çıkarma, delil gösterme ve kıyas yapma gibi temel kurallar da meleke haline gelmeye başlamıştır. Bu acemler, Arap dilinin kurallarını gösteren başka ilimlere de ihtiyaç duymuşlardır. Bidat ve ilhâdın çok olduğu bu dönemlerde, İslam akidesinin temelini oluşturan kuralları öğrenmişlerdir."¹⁰ İbn Haldûn, aynı şekilde bu olumsuz durumun dile olan yansımalarına işaret etmiş ve şöyle özetlemiştir; "Acemlerin dilinden sirayet eden kelam, Arap dilindeki meramı anlatmakta yetersizdir."¹¹

Sehl b. Hârûn (215/830), Câhiz, Kûdâme b. Ca'fer, Abdülkâhir el-Cürcânî, Zemaşşerî (538/1144), Sekkâkî, Adudüddîn el-Îcî (756/1355), Taftâzânî, Seyyid Cürcânî, Fenârî gibi pek çok Arap belagatçı, Arap

⁵ Şevki Dayf, *el-Belâğa tetavvur ve târîh*, Dârü'l-Ma'ârif, Kahire, t.y., s. 272, 273.

⁶ Emîn Hülî, *Menâhic tecdid fi'n-naħiv ve'l-belâğa ve't-tefsîr*, Dârü'l-Ma'ârif, Kahire, 1961, s. 130.

⁷ Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-tehyîn*, thk. Abdüsselâm Hârûn, Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, I, Beyrut, t.y., s. 139.

⁸ Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-tehyîn*, thk. Abdüsselâm Hârûn, Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, I, Beyrut, t.y., s. 139.

⁹ Bkz. Sekkâkî, Ebû Yakûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr, *Miftâhu'l-'ulûm*, haz. Naîm Zerkûr, I, bs. 2, Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, Beyrût, 1987, s. 81.

¹⁰ İbn Haldûn, Ebû Zeyd Velîyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Muqaddime*, Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, Beyrut, 1997, s. 421,422.

¹¹ İbn Haldûn, *a.g.e*, s. 443.

asıllı değildir.¹² Bunlar Arap asıllı olmadıkları halde, Arap belagatına yön veren en önemli isimlerdir. Burada şunu belirtmek gerekir ki, Arap asıllı olmayan bu isimlerin birçoğu, ya Arap beldelerinde doğup büyümüş veya onlarla beraber yetişmişlerdir. Asılları Arap olmayan bu isimlerin tamamını, dışlayıcı biçimde acemle yaftalamak doğru değildir. Elbette, Arap dilinde mahir olmayan isimlerin varlığından söz edilebilir. Ancak tümevarım bir varsayım ile yaklaşmak doğru değildir. Nitekim İbn Haldûn bunu şöyle izah etmeye çalışmıştır: “Acem dili kendine meleke olmayan kimselerin, Arap dilindeki kelimelerinin yetersiz olduğunu söyleyemeyiz. Bunlara Arap diyarlarında doğup büyüyen acemlerin çocuklarını örnek verebiliriz. Çünkü bunlardaki Arapça, sonradan kazanılan değil onların dillerindeki asli melekedir.”¹³

Burada asıl anlatılmak istenen şey, acem melekesine sahip kişilerin belâgat ilmiyle olan etkileşimidir. Bu durum yerilmiş, Arap dili ve belagatına olumsuz etki ettiği ifade edilmiştir. Emin Hûlî bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Acemlerin dili, felsefeyle karışınca tamamen dilin sanatsal durumundan ve ruhundan uzaklaşmış oldu.”¹⁴

Genelleme yapmamakla birlikte, Acemler, Arap dilinde lahn’a¹⁵ düşmüş ve dil kurallarına aykırı durumlar sergilemişlerdir. Bunların ifade ettikleri kelimeler, Arap dilini akıcılığından ve düzgün ifade edilme biçiminden uzaklaştırmıştır. Bu durumu, acem belagatçıların ifadelerinde görebilmek mümkündür. Bir de bunların kelimeler ilmiyle ilgili kişiler olduğunu düşündüğümüzde, belâgat ilminin ne derece zor durumda kaldığını söylemeye gerek yoktur. Bir tarafta Arap dili melekesine sahip olmayan acemler, diğer tarafta bunların kelimeler ve felsefeyle olan bağları belâgat ilmini uzlete itmiştir. Bunların kelimelerinde ve ele aldığı eserlerde oluşan müphemlik, yapılan şerh ve haşiyelerle giderilmeye çalışılmıştır. Bu işi garip, kabullenmiş durum veya bu konuda reformist kişilerin ön plana çıkmaması şeklinde değerlendirmemiz içten bile değildir. İşte bu durum, Arap dilini kapalılığa ve düğümlenmeye sürüklemiştir.

2.3. Belâgat İlminin Kuran’ın İcazıyla İlgisi

Kur’an’ın icazı konusu, İ‘câzü’l-Kur’ân ifadesiyle dillendirilmiştir. Bu, Kur’an’ın mücadele etme hususunda erişilmez üstünlüğünü ifade eden bir kavramdır.¹⁶ Belâgat ilminin Kur’an’ın icazıyla olan ilişkisi açıktır. Bunu hemen hemen belâgat kitaplarının tümünde görebilmekteyiz. Bazı belagatçılar ise, belâgata dair eserlerini bu isimle tanımlamışlardır. Cürcânî’nin *Delâilü’l-i‘câz*’ı, Râzî’nin *Nihâyetü’l-icâz fî dirâyeti’l-i‘câz*’ı, Yahyâ b. Hamza el-Alevî’nin *et-Tirâz el-mütedammin li-esrâri’l-belâga ve ‘ulûmi haqâiki’l-i‘câz*’ı, İbn Zemlekânî’nin *et-Tibyân fî ‘ilmi’l-beyân el-mufla’ ‘alâ i‘câzi’l-Kur’ân*’ı ve İbn Ebî İsba’ın *Bedî‘u’l-Ḳur’ân*’ı gibi pek çok meşhur âlim tarafından ele alınan belâgat eserleri İ‘câzü’l-Kur’ân ismiyle veya bununla eş anlamlı isimlerle anılmış ve Kur’an’ın icazını ortaya koymak amacıyla yazılmışlardır. Aynı şekilde, isminde bu ve buna yakın ifadeler kullanılmamakla beraber bu anlamda derlenen birçok belâgat kitabının bu maksadı güttüğünü veya bu konuyu işlediğini söyleyebiliriz. Hatta bu konuya müstakil başlıklar ayırmayan belagatçılar eleştirilmiştir. Örneğin, Yahyâ b. Hamza el-Alevî; Sekkâkî ve İbn Esîr’i Kur’an’ın icazına dair müstakil bölümler ayırmamaları nedeniyle eleştirmiştir.¹⁷

İslam’ın ilk dönemlerinde Araplar, Kur’an’ın icazını ve mesajlarını anlamak için herhangi bir açıklamaya veya çabaya ihtiyaç duymuyorlardı. Çünkü Ondaki söz ve mesajlar, onların tabii ve fitri dillerine uygundu. Daha sonraki dönemlerde ise durum değişmiş, insanlar bu melekeyi ve sade dillerini kaybetmişlerdir. Artık Kur’an’ın mesajlarını anlamak için tefsir, şerh haşiyeler ve çeşitli izahatlara ihtiyaç duymuşlardır. Bu dönemde konu, daha çok kelimelerin etrafında şekillenmiştir. Bu dönemde ortaya atılan fikirler, asırları aşmış günümüzde dahi devam eden tartışmalı konuların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Mutezile ve diğer kelimeler ile felsefeciler arasında İ‘câzü’l-Kur’ân ile ilgili yapılan tartışmalar ve reddiyeler belâgat ilmi çerçevesinde ilerlemiştir.

İ‘câzü’l-Kur’ân konusunun belâgatla olan ilgisi, belâgat ilmine ivme kazandırmıştır. Bu ilgi, Kur’an’ın icazıyla ilgili çalışmalara sevk etmiş ve Arap dil bilgisine ve belâgatına ait en ince meselelerin gün yüzüne çıkarılıp tahlil edilmesini sağlamıştır. Bunun örneğini, Abdülkâhir el-Cürcânî ve Zemahşerî’nin ele aldığı konularda açıkça görebilmekteyiz. Fakat ne yazık ki bu durum, belâgat ilminde kapalılığa ve zorluğa sebep olmuştur. Belâgat ilmini elinde bulunduran zamanın kelimeleri, karşılarındaki kişileri veya hasımlarını ikna ve ilzam etmek için gereksiz ve füzuli konulara girmiş ve dili anlaşılabilir bir duruma sokmuştur. Sonradan gelen bazı âlimler bu belagatçıların takip ettiği yolu, belli sebeplerle onları savunma yoluna

¹² Emîn Hûlî, *Menâhic*, s. 130.

¹³ İbn Haldûn, *a.g.e.*, s. 443, 444.

¹⁴ Emîn Hûlî, *Menâhic*, s. 130.

¹⁵ Lahn, Hatalı telaffuz anlamında olup dilde yapılan hataları ifade eden bir kavramdır.

¹⁶ Yavuz, Yusuf Şevki, “*İ‘câzü’l-Kur’ân*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 403.

¹⁷ Alevî, *a.g.e.*, III, s. 368.

gitmiş olsa da, şu bir gerçek ki, bu durum belâgat ilmini tekrara, kapalılığa ve düğümlenmeye sürüklemiştir.¹⁸

2.4. Arap Edebiyatının Gerilemesi

Arap edebiyatının gerilemeye başlaması eski dönemlere kadar uzanır. Hicri beşinci yüzyılda dikkat çeken bu durum tahlil edilmiş ve belli sebeplere bağlanmaya çalışılmıştır. Bu durumun daha çok, belâgatın kaidelerine önem verilip eski deliller ve şahitlerle konunun tekrar edilmesinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Buna göre belâgat ilmi kendini yenileyemediğinden ve bir canlılık gösteremediğinden gerilemeye mahkûm olmuştur. Takip edilen dönemde belâgat ilmine yeni bir heyecan getirilememesi ve edebi zevkten yoksun ilerlemesi onu uzlete terk etmiştir. Çünkü sonraki dönemlerde belâgat ilmi katı kurallarıyla beraber ilerlemiş, toplumun duygu ve düşüncelerini yansıtamamıştır. Bu durum Belâgat ilminde donuklaşmaya ve düğümlenmeye sebep olmuştur.¹⁹

Emîn Hülî'ye göre, Arap dili ve edebiyatı hicri üçüncü yüzyıldan sonra gerilemeye ve uzlete başlamış ve sosyal hayata hitap etmekte noksan kalmıştır. Şöyle ki, Arap belâgatı her ne vakit medreselerde ders olarak işlense, o medresenin metoduna uymak zorunda bırakılmış veya önceki âlimlerden birinin üslubunu takip etmek mecburiyetinde bırakılmıştır. İşte takip edilen bu metot veya muayyen birinin görüşü belâgatın canlanmasına engel olmuştur. Takip edilen bu yol, daha çok eski belagatçıların içi içe olduğu akli ve nazari bir durum olup kelimcilerin maruz kaldığı ilmi çevreden farklı değildir. Bu durum, eğitim faaliyetinden istenen maksadı yerine getirirse de edebiyat öğretimindeki maksadı karşılayamamaktadır. Çünkü edebiyatın eğitiminde hedef, edebiyatın her alanını öğreten edebi bir metottur. Emîn Hülî'ye göre konuyu buraya sürükleyen şey ise, sosyal şartlardır.²⁰

Emîn Hülî'nin yukarıda belâgat ilminin gerilemesine sebep gösterdiği durum, tahlile muhtaç bir değerlendirme olarak ele alınmıştır. Onun, belagatçıların belâgat ilminin sosyal ve siyasi hayattan çekilmesiyle sadece bunu eğitim hayatına münhasır kıldığı görüşü tenkit edilmiştir. Çünkü siyasi ve sosyal bakımdan zayıflama, genel manada medeniyet hayatını etkilemiştir. Bunun da doğal bir sonucu olarak Arap dilini ve edebiyatını etkilediğini söylemek yanlış değildir. Fakat bu durumun, Arap dilini ve edebiyatını tam bir uzlete dönüştürdüğünü ve onu tamamen yetersiz kıldığı söylenemez. Çünkü Arap dili ve edebiyatı ilmi, tarihi ve dil ile ilgili kitaplarda mevcudiyetini korumuştur. Buna örnek olarak, Gazâlî (505/1111), Ebû Ferec İbn Cevzî (597/1201), İbn Esîr, Takiyüddin İbn Teymiyye (728/1328), İbn Kayyım el-Cevziyye (751/1350), İbn Haldûn (808/1406) ve İbn Vezîr Muhammed b. İbrâhîm es-San'ânî (840/1437 gibi isimleri zikredebiliriz. Bunlar belâgat, edebiyat ve diğer dini ilimlerle uğraşmış kimselerdir.²¹

Emîn Hülî'nin görüşlerine yapılan bu tenkitleri, önceki meşhur âlimleri töhmet altında bırakmama çabası olarak değerlendirebiliriz. Çünkü sonraki âlimlerin yaptığı mücadeleler takdire değer kabul edilse de, Arap dili ve edebiyatını gerilemekten kurtaramamıştır. Yapılan bu çalışmalar belâgat ilmine ivme kazandırdığı iddia edilse de, onu daha da girift hale getirmiş ve kitap kapaklarının arasına sıkıştırıp pratikteki hayatını bitirmiştir. Zaten Emîn Hülî'nin söylemek istediği de, bundan farklı bir şey değildir.

2.5. Felsefenin Belâgat İlmine Etkisi

Felsefenin belâgat ilmine etkisine geçmeden önce, iki konuyu birbirinden ayırtırmak gerekir. Birincisi belâgat felsefesi, ikincisi ise felsefî belâgat'tır. Şimdi kısaca bu iki konuya değinmeye çalışacağız.

• Belâgat Felsefesi

Belâgat felsefesi, belâgatın kuralları ile bunun bilimsel ve mantıksal tahlilini yapıp açıklamak anlamındadır. Belâgatın saklı manalarını araştırmak, hedeflerini belirlemek, sanatsal ve düşünsel değerlerini ortaya çıkarmak, bu ilmin gayesini oluşturmaktadır. Felsefenin irtibatlı olduğu diğer bilimlerde buna yakın manalar taşımaktadır. Örneğin, Eğitim felsefesi ve Din felsefesi denince, akla gelen anlam budur.²²

Belâgat felsefesi, bu anlamıyla usul ilmi mesabesindedir. Usul ilmi nasıl ki şer'î delillerin kurallarından bahsediyorsa belâgat felsefesi de aynı şekilde önceki ilmi ve eleştiri verilerden faydalanıp belli kurallardan bahseder. Örneğin, Abdülkâhir el-Cürcânî kendinden önceki ilmi ve eleştirel verilerden istifade etmiş ve

¹⁸ Bkz. Abdülkâhir el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahman, *Delâilü'l-i'câz*, Muhakkikin Mukaddimesi, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Mektebetü Hâncî, Mısır, t.y.

¹⁹ Bin İsa Bâtâhir, *Teysîru'l-belâğa fî kutubi't-turaş*, Mecma' el-Luğatü'l-'Arabî el-Ürdünî Dergisi, sy. 68, 2005, s. 36.

²⁰ Emîn Hülî, *Menâhic*, s. 130.

²¹ Bin İsa Bâtâhir, *a.g.m.*, s. 37.

²² Fazl Hasan Abbâs, *el-Belâğa el-muftera 'aleyhâ beyne'l-aşale ve't-teb'îyye*, Dârü'n-Nûr, Beyrut, 1989, s. 299.

bunu belli kurallara oturtmaya çalışmıştır. Daha sonra da bu çalışmalar aynı mecrada devam etmiştir. Sonraki dönemlerde ise edebi çalışmalar çerçevesinde belirlenen bu kuralların bazıları zaman zaman değişmiş veya genişlemiştir.²³

Birçok çalışma, belâgat felsefesinin, belâgat ilmine sirayet eden kapalılığa ve düğümlenmeye sebebiyet verdiğini, bundan da başta Abdülkâhir el-Cürcânî ve diğer birçok belagatçının etkilendiğini göstermektedir. Yunan felsefesinden etkilenen bu belagatçıların çalışmalarında Aristo'nun felsefesinin izlerini görebilmekteyiz. Artık bu felsefenin kuralları Arap belagatında yerleşmiştir. Belâgat ilmiyle ilişkili nahiv, usul, i'câz ve kelam ilmi de aynı şekilde bu felsefenin etkisine maruz kalan diğer ilim dallarıdır. Bunun neticesinde bu felsefe; belâgat ilminde birçok illetin, faydasız konunun, gereksiz sınıflandırmaların, üslup monotonluğunun ve tuhaf ıstılahların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu da belâgat ilminin, edebiyattaki asıl mekânından uzaklaşmasına sebep olmuştur. Hâlbuki, ilk etapta belâgat ilminin temellerini Kur'an-ı Kerim, Hadis-i Şerif, manzum ve nesir kabilindeki eserlerin muhtevası oluşturmuştur. Muhtevası oluşan bu belâgat ilmi Abdülkâhir el-Cürcânî'ye dek en zirve halini devam ettirmiştir.²⁴

Son dönemdeki çalışmalar bizlere, Eflatun ve Aristo'nun Arap belagatçıları ne kadar çok etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu etkiyi eski ve yeni dönem âlimlerinde görmek mümkündür. Felsefenin temellerine dayandırılan bu durum, belâgat ilmini asıl mecrasından çıkarmış, onu kapalı ve düğümlü hale getirmiştir. Eski dönem âlimlerindeki bu durum, zaman zaman eleştirilse de onların birçoğunun fakih, usulcu ve kelmacı oldukları da göz önüne alındığında, onların bu metoduna cevaz verilmiş ve sonraki âlimler onların yolunu takip etmiştir.²⁵

Felsefenin belâgat ilmine etkisi konusu, iki farklı görüşün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Birincisi, felsefenin belâgata etkisinin büyük olduğunu savunan görüştür. İkincisi ise, felsefenin belâgata etkisinin kısıtlı olduğunu savunan görüştür. Şimdi kısaca bu iki görüşten bahsetmeye çalışacağız.

• Felsefi Belâgat

Felsefi belâgat, felsefi fikir, kavram ve ıstılahlarla karıştırılmış belâgat anlamındadır.

Tâhâ Hüseyin'e göre, Aristo ve Yunan felsefesinin Arap belagatına etkisi büyüktür. Tâhâ Hüseyin'den sonra öğrencileri onun bu görüşlerini temellendirmiş, genişletmiş ve yaymışlardır. Tâhâ Hüseyin konuyla ilgili sert eleştiride bulunmuş ve şunları belirtmiştir: “Abdülkâhir el-Cürcânî'nin beşinci yüzyılda ele aldığı ve Arap belâgatının en önemli kitabı gösterilen *Esrârü'l-belağa* adlı eseri Aristo'nun fikirlerinin yer aldığı, adeta onun şerhi mesabesinde bir felsefe kitabıdır. Yine *Delâilü'l-i'câz* adlı eserine bakan kimse onun nahiv ile Aristo'nun fikirlerini nasıl bir araya getirdiğine şahit olur. Gerçekten bu, garipsenecek bir durumdur.”²⁶

Emîn Hülî, felsefenin Arap dili belâgatına olan etkisinden bahseden diğer bir isimdir. O, konuyu geniş bir yelpazede ele almış ve bu durumu Tâhâ Hüseyin'in aksine daha olağan karşılamıştır. Ona göre, felsefenin Arap belâgatını etkilemesi eski dönemde de bilinen bir şeydir. Câhiz ve İbn Teymiyye'nin sözleri, bu etkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Bu etki durumu sadece belâgat ilmiyle sınırlı kalmamış aynı şekilde, şiir ve diğer yazılı metinleri de kapsamıştır.²⁷

Önceki âlimlerden bazılarının, felsefenin Arap belâgatını etkilediğinden bahsetmesi, önceki âlimlere yapılan eleştiriyi hafifletmiştir. Onların bu durumu, çevreyle olan etkileşim kapsamında ele alınmıştır. Dolayısıyla önceki âlimlerin çalışmalarının faydasız, belâgat ilmini etkisizleştiren bir durum olarak görmek doğru olmayacaktır.²⁸

Felsefenin belâgat ilmine etkisinden bahseden diğer bir isim ise Barkûkî'dir. O, Kazvîni'den sonra gelen belagatçıları şöyle tarif etmiştir: “Bu dönemden (Kazvîni) sonra gelen bazı belagatçılar, felsefecilerin etkisine girmişlerdir. Bunlar, kitaplara şerh ve haşiyeler yazmış, dili ve belâgatı mecrasından saptırmış ve böylece felsefeyle karışmış, anlaşılabilir bir belâgatın ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır.”²⁹

²³ Bin İsa Bâtâhir, *a.g.e.*, s. 38.

²⁴ Bin İsa Bâtâhir, *a.g.e.*, s. 38.

²⁵ Bkz. Bin İsa Bâtâhir, *a.g.e.*, s. 39, 40.

²⁶ Kûdâme b. Ca'fer, *Nağdû'n-Neşr*, (Eserin giriş bölümünde Tâhâ Hüseyin'in, *el-Beyânü'l-'arabî*, başlığıyla ele aldığı bölüm.) thk. haz. Abdülhamîd el-Abbâdî ve Tâhâ Hüseyin, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnân, 1400/1980, s.14, 29 ve sonrası.

²⁷ Emîn Hülî, *Menâhic*, s. 130.

²⁸ Bin İsa Bâtâhir, *a.g.e.*, s. 41.

²⁹ Hatîb Kazvîni, *a.g.e.*, Muhakkikin Mukaddimesi, s. 4.

Şevkî Dayf'a göre, Aristo felsefesinin Abdülkâhir el-Cürcânî'nin yazılarını etkilemesi, hocaları ve o dönemin durumuyla ilgilidir. Çünkü bu dönemde felsefecilerin bu görüşleri zaten biliniyordu. Abdülkâhir el-Cürcânî'nin ele aldığı yazılarında hocaları Ebû Alî el-Fârîsî ve İbn Cinnî gibi kimselerin görüşlerini görmekteyiz. O, bunların ve öncekilerin görüşlerini mezcetmiştir. Onun bazı konularda serdettiği görüşlerin, mantıkçıların görüşleriyle yakın ilgisi vardır. Bu da onun felsefeye ve onun ıstılah ve kaidelerine vakıf olduğunu göstermektedir.³⁰

İkinci bir görüşe ise, felsefenin belâgat ilmine etkisinin kısıtlı olduğu veya etkisinin olmadığı görüşüdür. Bu görüşü destekleyenlerden biri Ahmed Bedevî'dir. Ona göre, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin yazdıkları ile Aristo'nun *el-Hiṭabe* ve *Fennü's-şi'r* adlı eserlerinde ele aldıklarıyla bir bağ yoktur. Aristo'nun ve Abdülkâhir el-Cürcânî'nin "istiare" konusunda ele aldıkları meselelerdeki bir kısım benzerlikler ise bu ilmin tabiatında var olan bir durumdur. Dolayısıyla Abdülkâhir el-Cürcânî, Aristo'nun yazdıklarından faydalanmamıştır. Ahmed Bedevî mananın anlaşılması meselesinde bu her iki âlimin konumunu şu ifadelerle uzlaştırmaya çalışmıştır: "Aristo, ele aldığı bazı bölümlerde; sıkıntıya sebep olmayan anlayış zevki, insanoğlunun tabiatında var olan zevklerden biri olduğuna hükmetmiştir. Kelamın içeriğinin bize kolaylıkla verdiği şey ise, akli lezzetin bize hibe ettiğinden daha büyüktür. İşte bu, mecazın en büyük meziyetidir. Buna karşı Abdülkâhir el-Cürcânî şunları belirtir: "Karşılaştığım bir mana, sana düşünüp ihtiyaç hissettin manadan daha anlamlı ve daha iyi gelecektir."³¹

Muhammed Zağlûl Selâm, Kur'an-Kerim'in Arap dili, belâgatı ve üslubuna etkisinin aşikâr ve büyük olduğundan bahseder. Aristo'nun belâgatının etkisi ise, iddia edildiği gibi bu derece büyük çaplı değildir. Onun fikirleri, Arap diline bir nebze sirayet etse de, zihinlerde kalıcı kalmamış ve Arapların tabiatına yerleşmemiştir.³² Bu fikre yakın diğer bir isim de İbrâhim Selâme'dir. O, Arap dilinin özgünlüğünü ispat etmeye çalışır. Ona göre, Arap belâgatının kaynağını Yunan belâgatı değil, onun asıl kaynağını Kur'an oluşturmuştur. O, bununla beraber Yunan felsefesinin de Arap belâgatına etki ettiğini kabul eder. Fakat uzak dış etkinin, büyük çapta etkisini reddetmiştir. O, bu derece uzak bir medeniyetin, Arap fikir akımına ve adamlarına etkisinin mümkün olamayacağını iddia etmiştir. Arap belâgatçıların hem onlardan etkilenip söylediklerini aktarmaları, hem de birçok yerde onlara muhalefet etmeleri onlardan etkilendiği iddialarına bir yanittir. Dolayısıyla, Arapların Yunan felsefecilerden etkilenmesi kısıtlı olmuş ve ancak fikir birliğinde olan konularda felsefecilerle görüş birliğine varmışlardır.³³

Seyyid Abdülfettâh Hicâb ise meseleye farklı bir açıdan bakmıştır. Ona göre, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin belâgat ilmindeki metodunun zorluğu, Kur'an'ın icazını ispat etmedeki mücadelesinden ileri gelmektedir. Çünkü O, bu konuda son derece hamaset sahibidir. Bunun için, kelimayı çoğu kez münakaşa üslubuna uygun şekilde icra etmiştir. Bu, o dönemin şartlarının ve konunun gerektirdiği bir zorunluluktan ileri gelmiştir. Bununla beraber Abdülkâhir el-Cürcânî'nin diline sirayet eden zorluk ve kelimadaki kapalılık dil zevkinin biraz berisindedir. Fakat bu, onun felsefi akımdan beslendiğini göstermez.³⁴

Bazı araştırmacılar ise, felsefenin Arap belâgatına etkisini reddetmiştir. Onlar, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin Aristo'dan etkilenmediğini iddia etmişlerdir. Fazl Hasan Abbâs, bu iddiayı dillendiren isimlerden biridir. O, Tâhâ Hüseyin ve bu etkiden bahseden isimleri eleştirmiş ve bunların iddialarına cevap vermiştir. Ona göre, Abdülkâhir el-Cürcânî Yunan felsefesinin etkisinden uzaktır. Onu, Aristo'nun öğrencisi gibi gösterme çabaları zorlamadan başka bir şey değildir. Çünkü onun yaşadığı kültürel çevre, felsefecilerle karışık bir çevre değildir. Hem Onun, önceki âlimleri reddettiği bilinen bir durum değildir. Aksine O, alıntı yaptığı birçok ismi saymıştır. Aristo'ya ise yakından veya uzaktan işaret etmemiştir. Hasan Abbâs'ın bu iddialarına katılmak mümkün değildir. Birincisi, Cürcânî'nin yaşadığı dönem ve çevrede Aristo'nun görüşleri yayılmıştır. İkincisi, Onun Aristo'ya işaret etmemesi onu kaynak almadığı anlamına gelmemektedir. Böylelikle Onun, Aristo'nun görüşlerinden faydalandığı gün yüzüne çıkmıştır. Onun Aristo'dan etkilenmesi belâgat ilmine yaptığı katkısı ortadan kaldıramayacaktır.³⁵

Yukarıdaki her iki zıt görüşü birleştiren, Ahmed Matlûb'un görüşüdür. O, bu konuda şunları belirtmiştir: "Felsefecilerin, kelimacıların ve mantıkçıların Arap belâgatına etkisi inkâr edilemez bir gerçektir. Bunu, yazılan eserlerde açıkça görebilmekteyiz. Bu etkiyi inkâr eden akımın görüşlerini kabul etmememizle

³⁰ Şevki Dayf, *el-Belâğa*, s.167-181.

³¹ Bedevî, Ahmed, 'Abdülkâhir el-Cürcânî: ve cuhûduhu fi'l-belâğeti'l-'Arabiyye, Mektebetü Mısır, Kahire, t.y., s. 316-318.

³² Muhammed Zağlûl Selâm, *Eşeru'l-Kur'an fi taṭavvuri'n-naḫḫdi'l-'arabî ilâ aḫiri'l-ḫarnî'r-râbî' el-hicrî*, Mektebetü's-Şebâb, İskenderiye, 1372/1952, s. 245-255.

³³ İbrâhim Selâme, *Belâğatü Aristo beyne'l-'Arab ve'l-Yûnân*, Mektebetü Encülû, Mısır, Kahire, 1950, s.400-404.

³⁴ Fazl Hasan Abbâs, *a.g.e.*, s. 276.

³⁵ Fazl Hasan Abbâs, *a.g.e.*, s. 203, 204, 222.

beraber, bu etkide aşırı gittiğini iddia eden görüşe de katılmamız mümkün değildir. Kısaca şunu diyebiliriz ki; Arapların yaşadığı yeni dönem olan Abbâsî dönemi, değişik kültürlerin görüşleriyle doludur. Burada, kelimelerin ve felsefecilerin görüşlerinin belâgat ilmine etki ettiğini görebilmekteyiz. Bîşr b. Mu'temir, Câhîz, Kûdâme, Zerkeşî ve Cürcânî de bu etkinin dışında kalan kimseler değildir. Fakat iddia edildiği gibi, bu büyük bir etki değildir. Belâgat ilminin zirvede olduğu bir dönemde büyük bir etkiden bahsetmek doğru değildir.³⁶

Mahmûd Şâkir, Sekkâkî'den Dusûkî'ye kadar olan dönemin belâgat açısından bir gerileme dönemi olduğunu ifade eden kimseleri eleştirmiştir. Ona göre, bu dönem, Cürcânî'nin görüşlerinin kurallara aktarıldığı bir dönemdir. Yine O, belâgat ilmi için Cürcânî'nin aktardıklarının yeterli olduğunu ve Onun kitaplarının dipsiz bir okyanusa benzediğini ifade etmiştir. Ne var ki, belâgat ilmini zirveye taşımaya meraklı bir belagatçının bu iddialara katılmasını beklemek elbette yanlış olur.³⁷

3. SONUÇ

Belâgat ilminin gerilemesi ve kapalılığa sürüklenmesinin sebepleri konusunda, farklı fikirler ortaya atılmıştır. Bu konuda çalışma yapan araştırmacıların görüşleri ve delillerine bakıldığında, orta yollu bir hüküm vermeye çalışıldığı görülecektir. Bu yol, belâgat üzerindeki dış etkiyi reddeden ve bu etkiyi ifrata götüren görüşü birleştiren görüştür. Felsefenin ve kelamın belâgat ilmine etkisi inkâr edilemez bir gerçektir. Bunu belagatçıların kitaplarında açıkça görebilmekteyiz. Belagatçıların birçoğunun kelimacı, usulcu ve fakih olmaları bu görüşü desteklemektedir. Fakat aşırıya giden kimselerin dediği gibi, bu etkinin hacmi büyük değildir. Bu etki, normal bilimlerde görülen etkileme ve etkilenmeden ibaret tabii bir durumdur. Arapların ve dolayısıyla Müslümanların bilim ve kültürlerinin temelini ve asıl kaynağını Kur'an-ı Kerim, Hadis-i Şerif, ve ümmete miras kalan medeniyet kültürü oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Yunan felsefesinden ve mantığından istifade, bir ayıklama ve bilimsel yararlanma metodudur. Bu metot, belâgat ilminin metodolojisinin gelişmesine katkı sunmuştur. Bu etkileşimde bulunan isimlerin başında Abdülkâhîr el-Cürcânî gelir. Onun, felsefecilerin görüşlerinden etkilenmesi ondaki zevki selimi ortadan kaldırmamıştır. Her dönemin sosyal ve psikolojik durumu edebi hayatın bu gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Her dönemin edebi üslubu, değişen kültürel durumla birlikte değişime uğramıştır. Örneğin, hicri beşinci yüzyıl ve sonrası, özellikle fitri dil melekelerini kaybeden Arap toplumu, Kur'an'ın icazını ortaya koyacak ilmi nazariyelere ve kelamın edebi güzelliklerini ortaya çıkaracak çalışmalara ihtiyaç duymuşlardır.

Felsefenin belâgat ilmine etkisi, onun gelişmesine katkı sağlamakla beraber, onu olumsuz yönde de etkilemiştir. Örneğin, belagatçıların bu ilme ait olmayan yabancı ıstılahlar kullanmaları, kelim ilmine ait taksimatları yapmaları, belâgatın edebi üslubunu terk etmeleri, daha çok nazari konulara girip metinleri tahlile tabi tutmaları, belâgat ilmini olumsuz etkileyen durumlardan bazılarıdır. Belki de bu durum, İbn Esîr ve daha sonraki âlimleri harekete geçirmiştir. Bunlar, belâgat ilminin felsefe ve mantıktan ayrıştırılıp aslına rücu etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Çünkü belâgat, felsefenin karmaşasından ve tahlilinden uzak, kelamın lezzetinin tadıldığı bir ilimdir.

KAYNAKÇA

- Abbâs, F. (1989). *el-Belâğa el-muftera 'aleyhâ beyne'l-aşale ve't-teb'iiye*, Dârü'n-Nûr, Beyrut.
- Cürcânî, A. *Delâilü'l-i'câz*, (thk.: Mahmûd Muhammed Şâkir) Mektebetü Hâncî, Mısır.
- Cürcânî, A. (1991). *Esrârü'l-belâğa*, (thk.: Mahmûd Muhammed Şâkir) Mektebetü Hâncî, Kahire.
- Alevî, Y. (2002). *et-Tırâz li-esrârü'l-belâğa ve 'ulûmi hağâiki'l-i'câz* (thk.: 'Abdülhamîd Hendâvî) el-Mektebetü'l'Aşriye, Beyrut.
- Bedevî, A. *'Abdülkâhîr el-Cürcânî: ve cuhûduhû fi'l-belâğeti'l-'Arabiyye*, Mektebetü Mısır, Kahire.
- Bâtâhîr, B. (2005). *Teysîru'l-belâğa fi kutubi't-turaş, Mecma' el-Luğatü'l-'Arabî el-Ürdünî Dergisi* (68): 29-75
- Câhîz, A. *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdüsselâm Hârûn, Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, Beyrut.

³⁶ Ahmed Matlûb, *a.g.e.*, s. 243.

³⁷ Abdülkâhîr el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdurrahman, *Esrârü'l-belâğa*, Muhakkikin Mukaddimesi, thk. Ebû Fihri Mahmûd Muhammed Şâkir, Matba'atü'l-Medenî, Kahire, 1412/1991, s. 17.

Dayf, Ş. **el-Belâğa tetavvur ve târîh**, Dârü'l-Ma'ârif, Kahire.

Dayf, Ş. **Kitâbu'n-nağd**, Dârü'l-Ma'ârif, Kahire, t.y.

Hûlî, E. (1961). **Menâhic tecdîd fi'n-nağv ve'l-belâğa ve't-tefsîr**, Dârü'l-Ma'rife, Kahire.

Hûlî, E. (1947). **Fennü'l-kavl**, Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1947.

İbn Haldûn, (1997). **el-Muqaddime**, Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, Beyrut.

İbn Zemlekânî, (1994). **et-Tibyân fî 'ilmi'l-beyân: el-Muṭli' 'alâ i'câzi'l-Kur'ân**, (thk.: Ahmed Matlûb ve Hatice Hadîsî) Matba'atü'l-'Ânî, Bağdat.

Kartâcinnî, H. **Minhâcü'l-bûlağa ve sirâcü'l-üdebâ** (thk.: Muhammed Habîb İbn Hôca, Dârü'l-Kütübi's-Şarkîyye, Tunus.

Kazvînî, H. **et-Telhîş fî 'ulûmi'l-belâğa** (Şerh.: Abdurrahmân Barkûkî) Dârü'l-Fikri'l-'Arabî.

Küdâme. **Nağdü'n-Neşr**, (thk.: Abdülhamîd el-Abbâdî ve Tâhâ Hüseyin) Dârü'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut.

Matlûb, A. (1973). **Menâhic belâğiye**, Matba'tü'l-Câmi'iyye, Kuveyt.

Sekkâkî, (1987). **Miftâhu'l-'ulûm**, (Haz. Naîm Zerzûr) Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrût.

Selâm, M.(1952). **Eşeru'l-Ḳur'ân fî taṭavvuri'n-nağdi'l-'arabî ilâ ahîri'l-ḳarni'r-râbi' el-hicrî**, Mektebetü's-Şebâb, İskenderiye.

Selâme, İ.(1950). **Belâğatü Aristo beyne'l-Arab ve'l-Yûnân**, Mektebetü Encülû, Kahire.

Taftâzânî, S. (2004). **el-Muṭaveel (eş-Şerhu'l-muṭavvel 'alâ't-telhîş)**, Dâru İhyai't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut.

Yavuz, Y. (2000) **"İ'câzü'l-Kur'ân"**, Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA), (XXI): 403-406, İstanbul.